

Een kritische analyse van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving

L. Vos

Een historicus heeft een dubbele opdracht. Hij moet ten eerste proberen een beeld te schetsen van het verleden, waarbij alle gebeurtenissen en alle medespelers tot hun recht komen, zonder op te hemelen of te verguizen, zonder overbeklemtoning of versluiering. Om dat te kunnen moet hij veel „invoelen” aan de dag leggen bij het opsporen en beschrijven van motieven die mensen brengen tot een bepaalde gedragslijn, maar hij moet tegelijk koel blijven in de analyse van het effect van hun optreden en „sine ira et studio” toch precies aanduiden waar het eigenlijk om gaat. Daarmee hangt de tweede opdracht van de historicus samen: naast het evoceren van het verleden moet hij eveneens een aantal algemene voorstellingen die vóór-wetenschappelijk zijn of tot stand kwamen als resultaat van politieke voorkeuren, aan kritiek onderwerpen, nuanceren, eventueel ontmaskeren en er andere — wetenschappelijk verantwoorde — tegenover stellen die de historische waarheid meer recht doen.

De eerste rol van de historicus wordt door de medespelers meestal in dank aanvaard: vlaamsgezinden hebben graag dat er over de geschiedenis van de Vlaamse Beweging wordt geschreven, christen-democraten en socialisten juichen toe dat het verleden van hun beweging wordt bestudeerd, oud-AKVS-ers of oud-Kajotters wensen dat de geschiedschrijver hun respectieve jeugdbewegingen onder de loupe neemt. Zolang de historicus zich onthoudt van kritiek en enkel de bestaande opvatting bevestigt, hoort men hem met plezier bezig. „Laat de geschiedenis oordelen”, klinkt het dan. Zo gauw er echter kritische kanttekeningen worden gemaakt, ontstaat bij medespelers en volgelingen wantrouwen over de „objectiviteit” van de historicus. Ik heb dat bij een recente discussie met oud-AKVS-ers n.a.v. mijn boek over bloei en ondergang van die beweging nog eens van dichtbij mogen ervaren. De taak van de vakhistoricus is dus ondankbaar. Maar toch, wil hij zijn integriteit bewaren, dan moet hij zeggen als Paulus: hier sta ik, „non possumus non loqui”.

Het gebeurt ook dat de historicus heeft af te rekenen met vakgenoten die van een bepaalde mening overtuigd zijn en moeilijk aanvaardden dat hun wordt gewezen op onnauwkeurigheden, of dat hun visie wordt bekritiseerd. Dat ondervond ik ook in 1975 en 1976, toen ik — getroffen door de discrepantie tussen de feitelijke politieke „eierdans” van Geyl in de jaren twintig

en de bijgekleurde en versluiserende voorstelling die hij een kwarteeuw later over zijn eigen optreden gaf — probeerde de ware politieke plaats van Geyl aan te duiden¹. Toen ik hem tekende als iemand die aanstuurde op de realisatie van politiek Groot-Nederland, zij het dan dat hij daarbij oog had voor Realpolitiek, riep dat boze reacties op. A.W. Willemsen was in zijn zeer uitvoerig antwoord kwistig met beschuldigingen aan mijn adres, maar verzette intussen alvast op één punt stilzwijgend de bakens. Hij durft nu toch niet meer te stellen, zoals nog wel in 1975 net vóór mijn artikel verscheen, dat Geyl „uit zijn historische Groot-Nederlandse conceptie niet de schijnbaar logische consequentie (trok) van een staatkundige vereniging van de Nederlandse gewesten”². De mythe van de puur culturele Groot-Nederlander Geyl, die nog in 1974 door M. Sertyn in het *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* werd opgedist en wellicht een laatste maal in E.H. Kossmans *Geschiedenis van de Lage Landen* van 1976 werd herhaald, is nu toch wel verleden tijd³.

Zelf heb ik in 1980 op een Belgisch-Nederlands colloquium n.a.v. een referaat over de Dietse Studentenbeweging een overzicht gegeven van diverse stromingen binnen de politieke Groot-Nederlandse beweging⁴. Geyl en Gerretson waren daarin representanten van wat Geyl noemde de „constructieve” vleugel, naast de „doctrinaire” van het weekblad *Vlaanderen*, maar ook naast de, pas op het einde van de jaren twintig opkomende, katholiek-solidaristische Dietse stroming in Vlaanderen (rond Van Severen en vooral

1. L. VOS, *De eierdansen van P. Geyl. Zijn grootnederlandse politiek in de jaren twintig*, - *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 90 (1975) nr. 3, p. 444-457; A.W. WILLEMSEN, *Geyl als grootnederlander in de jaren twintig*, - *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 90 (1975) nr. 3, p. 458-473; L. SIMONS, *Pieter Geyl en het Vlaams-nationalisme 1920-1940*, - *Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, XXX (1976) p. 189-210. Zie ook mijn *Weerwoord*, - *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 91 (1976) nr. 1, p. 80-81; en mijn recensie van het boek van P. VAN HEES en A.W. WILLEMSEN (uitg.), *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr. P. Geyl. Brieven en notities*. Dl. 1, 1911-1927; dl. 2, 1928-1932. - *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 89 (1976) nr. 1, p. 120-122.

2. A.W. WILLEMSEN, *De Vlaamse beweging van 1914 tot 1940 (Twintig eeuwen Vlaanderen, dl. 5)*, p. 231.

3. Vergelijk het hier aangeduide citaat van A.W. Willemsen uit 1975 met wat P. van Hees in 1981 over Geyl schreef in A.H. HUSSSEN e.a. (red.) *Historici van de twintigste eeuw*, Utrecht-Antwerpen, 1981, p. 154: „Hij heeft in zijn hart gedroomd van een Groot-Nederland als politieke eenheid. In de praktijk heeft hij voor de verwezenlijking van dit droombeeld met gematigheid gestreden”. Polemieken zijn dus blijkbaar niet altijd dovemansgesprekken. M. SERTYN in haar bespreking van deel 1 van *Geyl en Vlaanderen in Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 5 (1974) nr. 1-2, p. 263; E.H. KOSSMAN, *De Lage Landen 1780-1940*, Amsterdam-Brussel, 1976, p. 499.

4. L. VOS, *De Dietse studentenbeweging. 1919-1940*, - *Colloquium over de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*. Acta, Gent, 1982, p. 451-493, het hier vermelde overzicht op p. 461-465.

het weekblad *Jong Dietschland*), naast tenslotte de katholiek-solidaristische Brabantse variant van „katholieke jongeren” die ageerden „vanuit winge-
westen”.

Meer systematisch echter dan ik het deed, en als onderdeel van een breder onderzoek heeft Lode Wils zich kritisch over die kwestie gebogen en zich daarmee het ongenoegen van Vlaams-nationalistische kringen op de hals gehaald. Dat bleek uit de emotionele reacties op zijn boek *Flamenpolitik en aktivisme* uit 1974. O.m. tijdens een aan de Leuvense universiteit georganiseerd colloquium kon men constateren dat een wetenschappelijke visie werd aangevallen, omdat ze niet langer a priori de activisten benaderde als de heiligen van de Vlaamse Beweging⁵. Een aantal historici behield toen eveneens een kritische distantie tegenover Wils' stellingen, omdat hij huns inziens al te zeer uitging van de complottheorie. Ook de ondergetekende had toen soms de indruk dat Wils wat te weinig oog had voor de interne dynamiek van de beweging zelf. Maar het beklemtonen van interne tegenstellingen en evolutie in een beweging ontslaan niet van de noodzaak om ook te kijken welke de externe groepen zijn die proberen de interne tegenstellingen uit te buiten om de beweging voor eigen doelstellingen bij te sturen.

Het lijkt me intussen een van de grote verdiensten te zijn van Wils dat hij precies daarvoor oog heeft gehad, en na zijn artikels over de Groot-Nederlandse beweging blijkt dat het belang van die externe beïnvloeding tijdens en na de Eerste Wereldoorlog groter is geweest dan wat tot nog toe kon worden aangenomen⁶. Dat daarbij twee door generaties Nederlandse historici als leermeesters gewaardeerde hoogleraren, Geyl en Gerretson, plotseling als politieke agitators naar voren kwamen, werd — nu weer op andere emotionele gronden — door een aantal Nederlandse collega's als onprettig ervaren en dus als onwetenschappelijk verworpen⁷. Dat verandert evenwel niets aan de feiten.

5. L. WILS, *Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de eerste wereldoorlog*, Leuven, 1974. Een verslag van het colloquium in L. VOS, *Levendige confrontatie tussen mensen-van-toen en historici. De Vlaamse beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, - *Alumni Leuven*, V, 4, december 1974, p. 22-23.

6. L. WILS, *De grootnederlandse beweging 1914-1944. Ontstaan, wezen en gevolgen*, - *Colloquium over de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*. Acta, Gent, 1982, p. 415-450; ID., Gerretson, Geyl en Vos. *Spanningen tussen de Grootnederlandse beweging en de Vlaams-nationalistische*, - *Wetenschappelijke Tijdingen*, XLI (1982) nr. 3, p. 95-120.

7. Gedacht wordt aan de reacties van een aantal deelnemers aan het Colloquium over de Belgisch-Nederlandse betrekkingen in december 1980 te Brussel na het referaat van L. Wils, en aan de, naar mijn smaak al te zeer naar een persoonlijke afrekening neigende, eerste bladzijden van het artikel van P. VAN HEES en A.W. WILLEMSSEN, *Leuven recidivisme. Het gebruik door prof. dr. L. Wils van de briefwisselingen Geyl en Vlaanderen en Gerretson-Geyl*, - *Wetenschappelijke Tijdingen* XLII (1983), nr. 1, p. 44-58.

De hele discussie over Geyl en Gerretson en over de Groot-Nederlandse beweging speelde zich tot nu toe af op het vlak van het politieke optreden, terwijl de Groot-Nederlandse geschiedschrijving nauwelijks binnen het aandachtsveld kwam. Die geschiedschrijving had nochtans eveneens een grote politieke betekenis, zoals Willemsen in 1975 terecht aanstipte. „Voor de Vlaams-nationalist, die de omvorming of de vernietiging van de Belgische eenheidsstaat nastreefde, vormde de historische fundering van de Groot-Nederlandse gedachte uiteraard een belangrijke ruggesteun: het maakte voor hem immers een groot verschil, of België een historische noodzakelijkheid dan wel een historische toevalligheid was. Het bleek overigens ook maar al te waar, dat de Groot-Nederlandse geschiedopvatting het Groot-Nederlandse extremisme op politiek gebied in de hand werkte”⁸. Belangrijk dus ook voor ons inzicht in de Groot-Nederlandse beweging is het te weten wat nu precies die Groot-Nederlandse geschiedopvatting inhield. Lode Wils heeft het onderzocht en de verrassende resultaten van zijn uitvoerige studie, die zopas verscheen in het *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, willen we u niet onthouden, ze zijn nieuw genoeg.

In zijn artikel *De Grootnederlandse geschiedschrijving* volgt Wils in grote lijnen hoe bij Geyl, die beschouwd kan worden als het boegbeeld van de Groot-Nederlandse school, de nieuwe visie op de geschiedenis gestalte kreeg, wat er de functie van was en hoe ze werd ontvangen door de historische wereld⁹. Uit zijn onderzoek blijkt een grote cesuur in 1937, nadat Geyl benoemd was tot hoogleraar te Utrecht en hij zich minder met de politieke Groot-Nederlandse beweging inliet. Toen werd immers de Groot-Nederlandse visie op de geschiedenis grondig omgebogen, o.m. onder invloed van de Belgische historicus Van der Essen, en kreeg ze haar nu geconsecreerde „traditionele” gedaante. Wils legt ook de wortels van de „nieuwe visie” bloot en bespreekt de betekenis van Geyls benadering voor de historiografie¹⁰.

8. A.W. WILLEMSEN, *De Vlaamse beweging van 1914 tot 1940 (Twintig eeuwen Vlaanderen, dl. 5)* p. 228.

9. L. WILS, *De Grootnederlandse geschiedschrijving, - Belgisch Tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, LXI (1983) nr. 2, p. 322-366.

10. Het grootste deel van wat volgt, is een samenvatting van het artikel van Wils, met de bedoeling de lezers van *Wetenschappelijke Tijdingen*, die vermoedelijk niet behoren tot de vaste lezerskring van het *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, te laten kennismaken met de resultaten van zijn nieuwste onderzoek. Voor zover we op Wils' artikel steunen, achten we ons ontslagen van gedetailleerde verwijzingen. Enkel waar we gebruik maken van documenten of studies die niet in zijn artikel voorkomen, geven we een precieze bronvermelding.

1. Anti-België en anti-Pirene

Het historische oeuvre dat Geyl in de jaren twintig en in de eerste helft van de jaren dertig bij mekaar heeft geschreven, droeg de stempel van de dubbele opdracht die hij in Londen te vervullen had : enerzijds zijn hooglerschap, dat hem oriënteerde naar de geschiedenis van de betrekkingen tussen de Verenigde Provinciën en Engeland in de 17e en 18e eeuw, anderzijds zijn rol als feitelijk persattaché van de Nederlandse legatie in Londen, speciaal belast met de verdediging van de Nederlandse historische rechten tegenover België, waaruit een nieuwe interpretatie zou groeien van de geschiedenis van de Lage Landen.

Bij Geyls publikaties op het eerste terrein staat Wils niet stil : hij heeft er enkel waardering voor en treedt de beoordeling terzake van L.J. Rogier bij. Geyls geschriften over de relatie België-Nederland krijgen daarentegen Wils' bijzondere aandacht. Die geschriften kwamen tot stand tegen een achtergrond van een sterker wordende spanning tussen België en Nederland en na de Eerste Wereldoorlog (het Belgisch annexionisme, de Wielingen-kwestie, de strijd om het Belgisch-Nederlands verdrag over de waterwegen) en ze zouden gaan fungeren als een politiek wapen voor de Nederlanders tegen België en ook voor de Vlaams-nationalisten, die zich onder de invloed van oud-activisten en Groot-Nederlanders, maar ook als gevolg van het uitblijven van „Vlaamse verwezenlijkingen”, van langsom meer anti-Belgisch opstellen.

Waar het Geyl om ging, was aan te tonen dat België eigenlijk geen echte natie was, dat het ontstaan was uit toevallige factoren en dat het dus geen beroep kon doen op het verleden om zijn bestaan te legitimeren. Geyl richtte zich daarbij op twee dimensies : doorheen de geschiedenis van de Lage Landen bewijzen dat er geen Zuidnederlands nationaal gevoel had bestaan en aantonen dat zowel de scheuring van de Nederlanden in de 16e eeuw als het uiteenvallen van het Verenigd Koninkrijk in 1830 slechts grillen waren van het historische lot.

In de jaren twintig ontvouwde hij in verscheidene publikaties — waarvan er enkele werden gebundeld in het in 1925 verschenen boek *De Groot-Nederlandsche Gedachte* — de stelling dat er nooit Belgen hadden bestaan — ook niet in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden —, terwijl er toen al wel Vlamingen bestonden, „zoals ze er altijd geweest waren”. De oorzaak voor het uiteenvallen van het Verenigd Koninkrijk moest daarom worden gezocht in de verfransing van het Zuiden onder invloed van Franse agitatie. De Vlaamse Beweging daarentegen was een schepping van Willem I, want ze was voortgekomen uit diens taalpolitiek.

De taal werd dus voor Geyl — en ook voor Gerretson — de belangrijkste en determinerende factor in de geschiedenis van de Nederlanden. Nuanceringen werden daarbij met opzet terzijde gelaten, om zo een Groot-Nederland-

se historische school op de been te helpen, die de vaderlandse geschiedenis uitsluitend vanuit de taal zou benaderen, anti-Belgisch zou zijn (omdat België een Franse creatie was) en de geschiedschrijving in dienst zou stellen van een Groot-Nederlandse politiek.

Het dienstbaar maken van geschiedschrijving aan politiek stuitte van meet af aan op het verzet van enkele vakhistorici, m.n. Geyls leermeester Blok en Hajo Brugmans. Die afwijzing werd algemeen toen Geyl er in 1928 eindelijk toe kwam om Pirenne aan te vallen in een recensie van diens zesde deel van *Histoire de Belgique*. Tot dan toe had hij herhaaldelijk Pirenne beschimpd als vader van een „Belgicistische” geschiedschrijving, maar nooit precies aangeduid waar Pirenne fout was. Toen het vijfde deel in 1924 was verschenen had hij op het Groot-Nederlandse studentencongres te Leuven Pirenne enkel een verwijt kunnen toesturen van ondankbaarheid, omdat hij in de 17e eeuw de Zuidelijke Nederlanden het slachtoffer had genoemd van de buitenlandse politiek van de Republiek. Maar dat was geen wetenschappelijke kritiek, enkel anti-Belgische stemmingmakerij.

De recensie op het zesde deel begon opnieuw met een algemene waarschuwing aan de lezers, dat Pirenne de natuurlijke overeenkomstigheid tussen de Vlaamse gewesten en de Noordnederlandse niet had willen zien, vervolgde met de vaststelling dat Pirenne geen nationaal gevoel in de Zuidelijke Nederlanden ten zijde van de inlijving bij Frankrijk kon ontwaren en dus — ten onrechte — wel een dergelijk bewustzijn in vroegere perioden had gesignaleerd, en besloot met het aanwijzen van drie detailfouten waaruit de „verregaande partijdigheid” van Pirenne moest blijken. Gerretson had lof voor „de meesterlijke toon” van het 25 bladzijden tellende stuk en Wils kan hem daarin volgen: „zonder argumenten een meesterwerk van zes delen hatelijk kunnen voorstellen” dwingt zijn bewondering af.

De publikatie van het stuk was op zich nog een hele geschiedenis. Het werd in verscheidene tijdschriften geweigerd en verscheen pas nadat Geyl in enkele zinnen ook enige waardering voor Pirennes werk had toegevoegd. Die zinnen waren volgens Wils „een echte toegeving” en „uniek in de al honderden bladzijden tellende Groot-Nederlandse literatuur van Geyl”, maar ze verhinderden niet dat andere recensenten zoals Th. Locher en E. van Raalte het niet eens waren met Geyls beoordeling van Pirenne. Een nieuw artikel, dat door Geyl en Gerretson maandenlang werd voorbereid, dat als conclusie naar voren moest schuiven: „Geyl heeft gelijk, en sedert dat vast staat hoeft Pirenne niet meer als objectief, eerlijk historicus te worden erkend”, werd eveneens door diverse vakbladen geweigerd en verscheen pas enkele jaren later, opgenomen in Geyls bundel *De Groot-Nederlandsche gedachte II*. Het werd ook toen slecht ontvangen. Zelfs de uitgeweken activist en vriend van Gerretson en Geyl, Leo Picard, was van mening dat Geyl zelf leed aan de partijdigheid die hij Pirenne verweet.

Maar Geyl en Gerretson gingen verder met hun anti-Belgische agitatie met het oog op het Belgische eeuwfeest van 1930. In de herrie rond de valse

papieren van Utrecht speelde Gerretson een belangrijke rol, Gerretson en Geyl hielden anti-Belgische toespraken in België en Nederland, Geyl liet zich tijdens een lezingentournee uit België zetten en samen met Van Eyck lanceerden Geyl en Gerretson het anti-Belgische tijdschrift *Leiding*. Voor 1930 plande Gerretson de publikatie van zijn boek *Muiterij en scheuring* (het zou pas jaren later verschijnen) en Geyl het artikel *De Protestantisering van Noord-Nederland*, dat effectief verscheen. Gerretson hengelde naar de steun van katholieke Nederlanders door de gedachte aan een centrale rol voor Midden-Nederland te ondersteunen, en Gerretson én Geyl zetten de Vlaams-nationalistische volksvertegenwoordiger Herman Vos onder druk om een „federaal statuut” te lanceren, waarvan zij hoopten dat het zou fungeren als splijtzwam voor België.

Hoewel het paste in het aanwakkeren van de anti-Belgische stemming in België en Nederland, was het artikel over de protestantisering van het Noorden een belangrijke stap voorwaarts in het historisch inzicht. Het sloot ook aan bij vroegere aanvallen van Geyl tegen wat hij noemde de Klein-Nederlandse geschiedschrijving, die het protestantisme als een essentieel element had gezien voor de totstandkoming van de Nederlandse staat in de 16e eeuw. Zij had daarbij al te vanzelfsprekend aangenomen dat het Noorden calvinistisch en het Zuiden rooms-katholiek was, en van daaruit verdere conclusies getrokken voor de nationale eigenheid van het Noorden en het Zuiden. Geyl toonde daarentegen aan dat het calvinisme in het Noorden maar voet aan de grond kreeg door immigratie van calvinisten uit het Zuiden. Het ontstaan van een calvinistische staat in het Noorden was dus niet zozeer een natuurlijk proces, maar eerder een kunstmatige schepping die aan de autochtone bevolking werd opgedrongen. De toevalligheid van de scheiding der Nederlanden in de 16e eeuw was daarmee — tegenover de traditionele Nederlandse geschiedschrijving — bevestigd. Deze stelling van Geyl is later door andere historici verder geadstrueerd en wordt ook vandaag als correct aanvaard¹¹.

2. De STAM en de benoeming te Utrecht

Ook in 1930 — en dat tijdstip was niet willekeurig gekozen — publiceerde Geyl het eerste deel van zijn groots opgezette *Geschiedenis van de Nederlandse Stam*. Daarin wilde hij de geschiedenis schetsen van alle volksgroe-

11. Samenvatting van het artikel bij P. VAN HEES, *Pieter Geyl (1887-1966)*, - A.H. HUUSEN e.a. (red.), *Historici van de twintigste eeuw*, p. 148-149. Zie bv. het verslagboek van het colloquium *Opstand en pacificatie in de lage landen*, Gent 1976, in het bijzonder de bijdrage van J.G.C.A. BRIELS, *De emigratie uit de Zuidelijke Nederlanden omstreeks 1540-1621/30*, p. 184-220.

pen voor wie het Nederlands de moedertaal was, vanaf de Salische Franken tot na 1830. Ook hier lag zijn politieke bedoeling er minder vingerdik bovenop dan in zijn gelegenheidsgeschriften tegen Pirenne, en waarschijnlijk wilde hij met dit werk wetenschappelijk doorbreken. In het eerste deel behandelde hij de geschiedenis tot 1609. Zoals anderen voor hem werd Geyl hier geconfronteerd met het probleem een geschiedenis van de Lage Landen te schrijven voor een periode waarin er — tot aan de Bourgondische tijd — geen politieke eenheid bestond.

Geyls leermeester Blok had dat probleem opgelost door de Nederlandse vorstendommen apart en naast elkaar te behandelen (ook het prinsbisdom Luik), met daarbij Holland als centrum. Pirenne had Vlaanderen, Brabant en Luik samengenomen als kerngebied, Henegouwen en Holland erbij betrokken als er relaties mee waren, en was van daaruit gemakkelijk kunnen overstappen naar een behandeling van de Bourgondische staat, het rijk van Karel V en de Zuidelijke Nederlanden, die volgens Huizinga „in bijna alle opzichten de echte, maar aan weerszijden gesnoeide uitgroei (waren) van de Bourgondische staat”. Geyl koos de taal als uitgangspunt, beperkte bijgevolg zijn onderwerp tot het graafschap Vlaanderen in zijn relaties met Holland-Henegouwen-Zeeland en liet Brabant en Luik buiten beschouwing. Van die drie benaderingen was die van Pirenne het meest wetenschappelijk en het minst finalistisch. Holland was immers niet het kerngebied van de middeleeuwse Lage Landen en Vlaanderen zonder Brabant of Luik behandelen was puur arbitrair. Uiteindelijk heeft deze eerste Groot-Nederlandse aanpak de Groot-Nederlandse beweging niet overleefd.

Zoals al in verband met Geyls visie op de protestantisering werd gesignaleerd, was daarentegen wat Geyl schreef over opstand en scheuring in de zestiende eeuw heel wat meer wetenschappelijk en het wordt daarom door Wils ook erg hoog aangeslagen. Maar anders dan men algemeen aanneemt, kon Geyl met zijn benadering Pirenne niet onttroonen, want alle elementen waarop hij de nadruk legde, waren al eerder in de *Histoire de Belgique* beklemt toond en de leemten van Pirenne (bv. waarom na de gebiedsuitbreiding door Karel V de Nederlandse grenzen niet verder naar het oosten waren verschoven) werden evenmin door Geyl opgevuld. Bovendien bleef bij Geyl het economische buiten het gezichtsveld (maar niet bij Pirenne). Een verdienste van Geyl is voor Wils dat hij „tegenover schoolboekschrijvers en andere vulgarisatoren” — maar dus niet tegenover vakhistorici — benadrukte dat er in de 15e en 16e eeuw geen scheidingslijn liep in de Lage Landen tussen Noord en Zuid, maar tussen Oost en West.

In zijn tweede deel van de *Stam*, dat in 1934 verscheen, behandelde hij de periode 1609-1688. De Groot-Nederlandse opzet bleef hier meer op de achtergrond dan in het eerste deel. Er was zelfs sprake van Zuidnederlands „nationalisme” en „patriottisme” ten tijde van de Aartshertogen Albrecht en Isabella en daarna. Het ontlokt Wils de suggestieve opmerking

„Paris vaut bien une messe”, waarmee hij verwijst naar Geyls kandidatuur voor de opvolging van G.W. Kernkamp op een Utrechtse hoogleraarstoel. Geyl bleek zijn kans op benoeming door zijn vroegere politieke agitatie en op de valreep ook nog door zijn politiek geïnspireerde aanval op Colenbrander, die hij van plagiaat beschuldigde, aanzienlijk te hebben bemoeilijkt en haalde nu bakzeil.

Zolang de benoeming hangende was, hield hij zich ook op politiek vlak gedeisd, en hij begon ijverig te bouwen aan het image van gematigdheid in zijn vroeger Groot-Nederlands engagement. Dat was me destijds bij de lectruur van zijn briefwisseling bepaald ook opgevallen. Het lijkt aannemelijk deze „matiging” in verband te brengen met de benoeming¹². Die kwam er uiteindelijk toch, volgens Wils dank zij de lange arm van Gerretson in calvinistische kringen, waar precies de Groot-Nederlandse idee het diepst had wortel geschoten. Ook in zijn oratie bij zijn ambtsaanvaarding liet Geyl een aantal vroeger gedebiteerde simplistische voorstellingen achterwege, zodat Wils concludeert „dat Geyl terwille van zijn benoeming water in zijn anti-Belgische wijn moest doen”. Dat lijkt me correct en begrijpelijk.

Maar een beetje later deed hij er toch weer meer wijn bij. In zijn in 1937 verschenen derde deel van de *Stam* over de periode 1688-1751 was er opnieuw geen sprake meer van „Zuidnederlands nationalisme”, ten hoogste van „enig samenhorigheidsgevoel” of van „iets wat op een nationale opinie gelijkt”. Samen met een anti-Belgische toespraak voor Vlaams-nationalisten in Antwerpen in oktober 1936 zou men dit kunnen interpreteren als een poging om zijn achterban gerust te stellen in verband met zijn getrouwheid aan zijn Groot-Nederlands uitgangspunt.

3. Kentering en doorbraak

Maar toch was er een kentering, die behalve door Geyls nieuwe maatschappelijke positie in de hand werd gewerkt door de politieke ontwikkelingen. Er

12. In 1978 heb ik al de aandacht gevestigd op de nota die Geyl op 5 maart 1935 opstelde ten behoeve van de minister van buitenlandse zaken om zijn politieke opstelling te verduidelijken. Hij beklemtoonde dat hij „binnen de kring der Grootnederlanders steeds voor gematigdheid en realisme gepleit en tegen anti-Belgische drijfverijen gewaarschuid” had. (tekst 407, in deel III van *Geyl en Vlaanderen*, p. 108-114). Dat leek me een vertekening van zijn politiek verleden in functie van zijn nog in de wacht te slepen benoeming. Ook E.H. KOSSMANN, *De geschiedenis van een vriendschap, - Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 97 (1982) p. 219-221 blijft stilstaan bij deze nota en typeert ze als „een strategische vereenvoudiging (van vroeger inzicht) ten bate van zijn Utrechtse kandidatuur”. Dat lijkt me nog iets te zwak. Vanaf dat ogenblik is Geyl steeds hetzelfde beeld over zichzelf en zijn politiek optreden in de jaren twintig blijven ophangen. Het is een vertekend beeld. Die vertekening was voor mij in 1975 aanleiding om Geyls echte portret te tekenen, dat veel radikaler was dan hij later gezegd wilde hebben. In tegenstelling tot wat Kossmann (art. cit., p. 218) schrijft, verwijt ik Geyl zijn politieke houding niet, maar wil ik enkel aantonen dat hij zijn optreden nadien anders voorstelde dan het geweest was.

was daarbij vooral de bedreiging door Nazi-Duitsland, die leidde tot een toenadering tussen Nederland en België. In augustus 1936 voelde Geyl zich aangetrokken tot de SDAP, niet zozeer omdat hij geloofde in het socialisme, maar omdat die partij het nationaal-socialisme bestreed in de lijn van het „goede idealistisch-democratisch liberalisme” en dus ook alle samenwerking met communisten uitsloot¹³. In januari 1937 namen Geyl en Gerretson stelling tegen het V.N.V. omwille van zijn pro-Duitse koers.

In zijn oratie bij het aanvaarden van zijn ambt als buitengewoon hoogleraar aan de Economische Hogeschool te Rotterdam op 10 februari 1938 noemde Geyl voor het eerst sinds vijftien jaar België een natie. Op 5 september van hetzelfde jaar schreef Gerretson dat, nu België een neutraal land was geworden, de redenen tot vijandschap ertegen verdwenen waren. De weg was nu vrij voor erkenning en aanpassing van Geyls Groot-Nederlandse geschiedenisopvatting. Geyl won aanzien als Nederlands hoogleraar en de Groot-Nederlandse beweging had bij hem en sommige anderen haar anti-Belgisch en pro-Duits karakter verloren.

Bovendien kwam in 1937 de wetenschappelijke discussie onder Nederlandse historici over de opstand tegen Filips II en de scheuring van de Nederlanden in de 16e eeuw tot een hoogtepunt. Geyls beklemtoning van het algemeen-Nederlandse karakter van de opstand, van de tolerantie van Oranje en de onverdraagzaamheid van zowel calvinistische als katholieke zijde daartegenover, van de scheiding „als met een botte sabelhouw” door de militaire operaties en van de daarop volgende gedwongen protestantisering van de meerderheid der Noordnederlandse bevolking vond ruime erkenning. De vroegere Klein-Nederlandse geschiedschrijving van Blok c.s. was verslagen en voorbijgestreefd.

Ook in België kreeg Geyl erkenning, vooral door de oprichting van het tijdschrift *Nederlandsche Historiebladen*, waarmee Geyl de bedoeling had „de samenhang der gebeurtenissen en de historische verschijnselen van de gehele Nederlandse cultuureenheid intenser te bestuderen”. Maar er gebeurde toen iets merkwaardigs: de inhoud van het begrip Groot-Nederlandse geschiedschrijving wijzigde zich grondig, maar haast geruisloos. Die omvorming gebeurde door de Leuvense hoogleraar L. van der Essen in het eerste nummer van het nieuwe tijdschrift. Hij verklaarde zich een overtuigd voorstander van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving, wat tamelijk verrassend was voor iemand die in 1930 nog door Gerretson was getypeerd als een Belgicistische verdraaier van de geschiedenis, maar ook weer niet zo verrassend als men leest wat Van der Essen onder „Groot-Nederlandse geschiedschrijving” verstond.

Ze leek namelijk „als twee druppels water op de Pirennistische. Eronder stak niet Geyls Groot-Nederlands nationaliteitenbesef, maar de Bourgondi-

13. P. VAN HEES en A.W. WILLEMSSEN (uitg.) *Geyl en Vlaanderen*, dl. III, p. 125.

sche staatsgedachte... namelijk het Belgische bewustzijn, verruimd tot een Heel-Nederlands of Bourgondisch bewustzijn, zoals in het Verdinaso van Joris van Severen na diens nieuwe marsrichting'', aldus Wils. Van der Essen stelde dat er in de middeleeuwen nog geen Noordnederlandse culturele eigenheid was ontstaan, dat het maatschappelijk en cultureel zwaartepunt van de Lage Landen toen in het Zuiden lag, dat er geen grens liep tussen Noord en Zuid maar tussen Oost en West en dat de Bourgondiërs het politieke kader schiepen waarin de drang naar eenmaking van de Nederlandse gewesten gestalte kon krijgen. „In zijn graf lag Pirenne zeker goedkeurend te knikken'', aldus Wils' commentaar.

Geyls niet calvinistische invalshoek bij de behandeling van opstand en scheuring werd door Van der Essen vanzelfsprekend bijgetreden, als katholieke historicus was die immers niet nieuw voor hem, maar hij relativeerde Geyls beklemtoning van het algemeen Nederlandse karakter van de opstand door te betogen dat Oranjes beroep op de generaliteitsgedachte moest mislukken, omdat het gewestelijke particularisme nog te sterk was. De opstand zelf wakkerde wel het algemeen Nederlands gevoel aan, maar de feitelijke scheiding, de wederzijdse oorlogen en de godsdienstige tegenstellingen deden daarna een apart nationaal gevoel groeien in Noord en Zuid. De inlijving van het Zuiden bij Frankrijk op het einde van de 18e eeuw, bracht inderdaad verfransing naar taal, maar zorgde er tegelijk voor — aldus Van der Essen — dat de ideeën van 1789 inzake vrijheid meer wortel schoten in het Zuiden dan in het conservatiever gebleven Noorden. Willem I had geen volksnationale politiek gevoerd, maar de dynastieke of etatistische taalpolitiek van respectievelijk Bourgondiërs en Fransen in omgekeerde richting nagevolgd. Door het opleggen van het Nederlands als staatstaal, ook in Wallonië, wilde hij een anti-Frans Nederlands nationaal bewustzijn creëren in het Zuiden. Zo werd een nieuwe scheuring van 1830 onvermijdelijk. Van der Essen volgde dus Geyl op de voet, maar met „accentverleggingen die hem soms onderste boven keerden''. Het is deze visie die na de oorlog het uitgangspunt vormde voor een nieuwe heel-Nederlandse geschiedschrijving, waarvan de Algemene Geschiedenis van de Nederlanden het resultaat was. En Geyl? Wils beschrijft hoe hij na de oorlog „een auteur met internationale faam (was) geworden, vooral in de Angelsaksische wereld gevierd maar ook in allerlei andere talen vertaald''. Iemand die polemiseerde met Romein en Toynbee, met Butterfield en Barraclough en die studies schreef over buitenlandse historici en over theoretische problemen van de geschiedwetenschap. Hij had nu minder haast met het voortzetten van zijn *Stam*: het laatste deel, dat de periode 1751 tot 1798 bestreek, verscheen pas in 1959.

De verklaring voor deze koerswijziging zoekt Wils in drie fenomenen. Geyl zou tijdens de oorlog, toen hij zich bezighield met de Franse historiografie over Napoleon (waarover hij later een boek zou publiceren), er zich meer

dan vroeger bewust van zijn geworden hoezeer ook de historicus beïnvloed wordt bij het benaderen van het verleden door de politieke omstandigheden van zijn eigen tijd. Ten tweede had Geyl tijdens zijn drie en een half jaar durende Duitse gevangenschap andere gedachten over collaboratie in oorlogstijd gekregen dan vroeger, toen hij het activisme ophemelde. Tenslotte meent Wils dat Geyl er zich moet van bewust worden zijn dat wat hij verweet aan „historie in dienst van Duitse propaganda”, in grote mate ook verweten kon worden aan zijn anti-Belgische Groot-Nederlandse geschiedschrijving van omstreeks 1930.

Naar buiten uit afficheerde Geyl zijn andere opstelling niet openlijk, maar bleef hij „zoveel mogelijk zichzelf getrouw” door te beklemtonen dat, waar hij zich vroeger misschien wel eens te ver had laten meeslepen door de nationale beweging waaraan hij deelnam, het om niet meer ging dan om „een enkele opmerking” hier of daar „die bijvoorbeeld wantrouwen tegen Frankrijk of een twijfel omtrent de duurzaamheid van België verried”. Ook Gerretson probeerde te doen vergeten wat hij vroeger had geschreven over de rol van Fransen en voorstanders van inlijving bij Frankrijk in 1830. Hij ging zelfs zover te ontkennen dat hij erover geschreven had¹⁴.

Maar Geyls evolutie ging verder. In 1955 beschuldigde hij Gerretson openlijk van „partijdige en fantastische interpretatie van onze geschiedenis” vanuit één idee: „Gerretson verafgoodt Willem één”. Misschien, zo oppert Wils, zag de democraat Geyl bij Gerretsons principiële afwijzing van de democratie als vreemde import eindelijk in „dat Gerretsons visie op het Verenigd Koninkrijk en 1830, waarop hij zelf zijn Groot-Nederlandse geschiedenisvoorstelling gesteund had, onwetenschappelijk was”. In 1956 gaf Geyl bij de recensie van Wils' boek over *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging* toe dat hij zijn visie op 1830 als een Brussels-Waals initiatief onder rechtstreekse Franse inwerking zou moeten herzien „of sommige accenten ietwat anders leggen”. In 1958 promoveerde A.W. Willemsen bij Geyl op een studie over het Vlaams-nationalisme, met als eerste bijgevoegde stelling: „Terecht verklaart Wils de zo opmerkelijke opbloei van de Vlaamse beweging na 1830 in de eerste plaats uit de invloed van Belgisch-nationale gevoelens”. In 1962 tenslotte definieerde Geyl op de IJzerbedevaart de Vlaamse kwestie als „het zich handhaven van een kleine maar nog altijd machtige franstalige groep in Vlaanderen”. Dat was een fundamenteel ander geluid dan wat hij vóór de oorlog had laten horen.

14. Wils signaleert dat dit laatste gebeurde op de promotie van dom A. SMITS O.S.B., wiens proefschrift *1830 Scheuring in de Nederlanden. Deel I Holland stoot Vlaanderen af* in 1950 verscheen. De voorstelling over het Franse complot achter de Belgische omwenteling werd erin weerlegd. Zie over 1830 o.a. ook het recente artikel van J. STENGERS, *La Belgique de 1830 une „nationalité de convention”?*, - H. HASQUIN (ed.), *Histoire et historiens depuis 1830 en Belgique*, Brussel (ULB) 1981, p. 7-19.

Tegen de achtergrond van deze persoonlijke evolutie vindt Wils het begrijpelijk dat Geyl zijn *Geschiedenis van de Nederlandsche Stam* niet meer heeft verdergezet. Zijn gewijzigde inzichten, zijn verruimde belangstelling en de spanning tussen nationalisme en democratie, waarbij het belang van het tweede element voor Geyl steeds groter werd, maakten het hem onmogelijk nog te gaan schrijven over de Belgische grondwet, 1848 en de verdere geschiedenis van de 19e eeuw, zonder te moeten verloochenen wat hij vroeger had verkondigd. Dat zou min of meer geestelijke zelfmoord hebben betekend.

4. De wortels van de Groot-Nederlandse visie

Aan het einde van zijn artikel — een beetje zoals een schrijver van een detective-story aan het slot nog met een coup de théâtre komt — plaatst Wils een verrassende paragraaf over de wortels van de Groot-Nederlandse visie. Gerretson en Geyl „aanzagen België, letterlijk, als de doodsvijand van Nederland en hun geschiedschrijving als een wapen in deze oorlog op leven en dood”. Dat wapen hadden ze niet zelf gesmeed. Het bestond al vroeger. Het werd — als een strijdbijl — opgegraven uit de vóórwetenschappelijke Hollandse geschiedschrijving over het Verenigd Koninkrijk en 1830, die door Gerretson tijdens de Eerste Wereldoorlog werd bestudeerd „toen hij zich tegelijk verdiepte in Groen van Prinsterer en Willem I, en als vertrouwensman van de Duitse legatie de Groot-Nederlandse beweging opzette”. Voor deze onthulling kon Wils gebruik maken van een niet gepubliceerde licentieverhandeling van A. Plevoets, die in 1978 werd voorgelegd, over *De Belgische opstand in de Nederlandse wetenschappelijke geschiedschrijving tussen circa 1830 en 1871*¹⁵. Bij F.J. Hallo, A.J. Lastdrager en N.G. van Kampen, die alle drie heel kort na de feiten en onder invloed van de oorlogstoestand die nog tussen Nederland en België bestond, schreven, kon men de propaganda-voorstelling lezen dat België geen natie was, dat de revolutie was overgewaaid uit Frankrijk, dat ultramontanisme én liberalisme Frans waren en dat dus gelijkheid in het Verenigd Koninkrijk niet kon worden aanvaard, omdat dat zou betekenen: overwicht van de talrijker Belgen en de triomf van Frankrijk. Het is nagenoeg totaal de voorstelling van zaken die Geyl omstreeks 1930 gaf.

Ook G. Groen van Prinsterer zag al van vóór de opstand de oppositie als iets wat identiek was met „Franse denkbelden”, en wat dus vanuit zijn anti-revolutionaire geschiedopvatting absoluut moest bestreden worden. Zelfs

15. A. PLEVOETS, *De Belgische opstand in de Nederlandse wetenschappelijke geschiedschrijving tussen circa 1830 en 1870*, onuitgeg. lic.verh. geschiedenis, K.U. Leuven, 1978.

J.R. Thorbecke, toch een representant van de liberale traditie, had in en na 1830 nauwelijks een andere visie dan Groen. Ook J. Bosscha in 1849, die al wat meer afstand kon nemen tegenover de gebeurtenissen van 1830, trok nog vooral van leer tegen de Fransen, die de schuld waren van alles. Pas in 1868 kwam de eerste historicus die we volgens onze huidige opvattingen wetenschappelijk zouden noemen. Het was J. de Bosch Kemper, die het Belgisch nationaal bewustzijn ten volle erkende en het als oorzaak van de opstand aanwees. Naarmate de tijd vorderde en de afstand tegenover 1830 toenam, groeide ook de sereniteit die historici tegenover dat verleden aan de dag konden leggen. Wils ziet „de liberaal Colenbrander, die schreef vanaf de laatste jaren van de 19de eeuw, ... als eerste historicus (die) de periode 1780-1840 als een volwaardig onderzoeksobject beschouwde; hij heeft ze door zijn bronnenpublicaties en zijn werken ontsloten”.

„De Groot-Nederlandse voorstelling die Gerretson en Geyl tegenover de naar hun zeggen Klein-Nederlandse van Colenbrander geplaatst hebben, betekende een terugkeer naar de voorwetenschappelijke chauvinistische traditie..., ze was het product van de hernieuwde vijandigheid tussen België en Nederland, van Gerretsons optreden als de ‘Groot-Nederlandse vertrouwensman’ van de Duitse legatie onder de oorlog, van het Belgisch annexionisme, enz. Maar tegelijk was ze een doorwerking van een anti-revolutionaire voorstelling van het verleden”.

5. Een oordeel over Geyl als historicus

In een zeer verhelderend besluit komt Wils tot een eindoordeel over de waarde van Geyls geschiedschrijving en zijn plaats in de historiografie van de Lage Landen. Inzake Geyls oorspronkelijke uitgangspunt, „het axioma van de natie-makende taal”, dat hij blijkbaar niet meer is blijven hanteren, is Wils het eens met wat terzake vroeger door L.J. Rogier werd geschreven: „Hier koos Geyl, die straks een wereldnaam zou maken als kampvechter tegen axioma’s en mythen die het geschiedverhaal deformerden, een duidelijk mythisch vertrekpunt”. Wils voegt er wel aan toe „dat het allemaal ontsproten was aan het mengsel van *Flamenpolitik* en Hollands nationalisme, dat de Groot-Nederlandse beweging was in de Eerste Wereldoorlog”. Dat mythische uitgangspunt werd in de nieuwe algemeen-Nederlandse syntheses van na de Tweede Wereldoorlog prijsgegeven voor de Beneluxgedachte, zoals ook Rogier al schreef.

„Volledig accoord” gaat Wils ook met Rogiers lof op Geyls bijdrage tot een beter inzicht in het Nederlandse verleden, die besloot als volgt: „Zijn (d.i. Geyls) verruiming van het algemeen kader, zijn wezensbepaling der protestantisering, zijn retouche aan het historisch portret der Oranjeprinsen, zijn herwaardering van ‘de ware vrijheid’, de Patriottenbeweging en de

Bataafse tijd hebben, ontdaan van hun eenzijdigheden, na het wegebben van gewekte verontwaardiging alom ingang gevonden, dank zij hun berusten op een objectieve bronnen-interpretatie... Er is dus een vaderlands geschiedenisbeeld van *voor* Geyl en een van *na* hem. Ik ken geen Nederlands geschiedschrijver, van wie dat in zulke mate geldt. Zo gezien, is Geyl dan de grootste''.

Maar Wils ontdekt een mythe in Rogiers stelling dat Geyl „met rechtmatige trots in zijn latere jaren kon constateren, dat zijn tweefronten-oorlog tegen de Klein-Nederlandse geschiedenis-opvatting... én tegen de Belgicistische van... de grote Pirenne, op een overwinning was uitgelopen, nu geen verantwoorde synthese meer denkbaar is in de oude geest''. Die stelling is maar half juist. Aan de geschiedschrijving van Pirenne — zo betoogt Wils, steunend op de hoger samengevatte analyse — heeft Geyl niets toegevoegd of afgedaan. „Het overgrote deel van wat Geyl vóór de Tweede Wereldoorlog heeft geschreven over België, de Zuidelijke Nederlanden en de Vlaamse beweging, en alles wat hij over Pirenne schreef, was niet het werk van de historicus, maar van de politicus''.

Het overwinnen van de Klein-Nederlandse geschiedenistraditie is daarentegen wel een verdienste van Geyl. Hij leverde een bijdrage tot het oplossen van het probleem van de continuïteit in de *Noord*nederlandse geschiedschrijving. Om dat te kunnen nam hij het geschiedenisbeeld van Pirenne over en hij stelde het in de plaats van dat van Blok. Zo rekende hij af met een calvinistische visie, die de nationale geschiedenis eigenlijk liet beginnen in 1572. Hij kon dit des te gemakkelijker omdat hij als agnosticus niet door calvinistische gevoeligheden werd beïnvloed, net zoals al in de 19e eeuw katholieke Nederlanders kozen voor een algemene geschiedenis van de Nederlanden i.p.v. voor de officiële vaderlandse geschiedenis. Na Geyl zagen Nederlandse historici in dat ze de Belgische geschiedenis van vóór 1572 erbij moesten nemen, omdat het huidige Nederland — net zoals België — gegroeid is uit de Bourgondische staat en omdat in de middeleeuwen niet Holland, maar Vlaanderen-Brabant-Luik het kerngebied van de Lage Landen vormde. Die nieuwe algemene Nederlandse benadering „voegt aan de Belgische geschiedschrijving niets toe, het is geen verbetering van Pirenne, laat staan een overwinning op Pirenne. Het is integendeel eerder een overnemen en verder uitbouwen van zijn machtige synthese over het naar mekaar toegroeien van de Lage Landen in de Middeleeuwen''.

Wils' oordeel over de *Groot*-Nederlander Geyl ligt ver af van zijn waardering voor zijn bijdragen tot de *Noord*nederlandse geschiedschrijving. Het stemt overeen met het oordeel dat Geyl zelf in 1955 over de geschiedschrijver van de Franse revolutie Jules Michelet (1798-1874) gaf: een groot historicus door zijn toewijding, verbeelding en liefde, maar tegelijk ook iemand die „onder het mom van wetenschap'' politiek bedreef. „Groot blijft hij... ik wil... ik *moet* hem nemen zoals hij was. Maar met open ogen''.

Het artikel van Wils is belangrijk. Het completeert het beeld dat we al kennen van Geyl en de Groot-Nederlandse beweging. Het biedt tegelijk een compleet nieuw inzicht in de Groot-Nederlandse geschiedschrijving en de problemen waarmee de historiografie in haar zoektocht naar een eigen afbakening van de vaderlandse geschiedenis der Lage Landen worstelde.

Het bijgekleurde beeld van Geyl als de evoluerende Groot-Nederlandse propagandist én historicus, en de weerslag op die evolutie van het veranderende politieke kader, van Geyls maatschappelijke positie en van zijn psychologische ontwikkeling onder invloed van de ingrijpende oorlogservaringen doet hopen dat binnen niet al te lange termijn iemand zich eens zou zetten aan het schrijven van een echte biografie. Dit artikel biedt daartoe een stimulerend uitgangspunt.

De analyse van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving omstreeks 1930 openbaart hoe bitter weinig ze om het lijf had. De benadering van de Nederlandse gewesten in de middeleeuwen was een mager afkooksel van Pirenne (zonder Brabant, zonder Luik, zonder economische dimensie), waarbij dan arbitrair de taal de grens van het te behandelen gebied aanduidde. De interpretatie van de politiek van Willem I en van de Belgische opstand was dan weer een opgeklopt afkooksel van pamflettaire en politieke geschriften van kort na 1830. Geen van beide „typisch Groot-Nederlandse” uitgangspunten worden vandaag nog als wetenschappelijk aangezien.

De weg naar een algemeen-Nederlandse geschiedenis, die na de Tweede Wereldoorlog als de ideale vaderlandse geschiedenis wordt beschouwd, werd bovendien niet helemaal door Geyl aangelegd, zoals tot nog toe ten onrechte werd aangenomen. De echte vader ervan blijkt Pirenne te zijn, hoe diep ook het beeld van de „anti-Vlaamse” en „Belgicistische” Pirenne in het collectieve bewustzijn van de flaminganten is gegrift en hoe zeer ook in de officiële historiografie Geyl alle pluimen op zijn hoed krijgt en Pirenne in één adem met de Klein-Nederlandse historici wordt genoemd.

Ook H.J. Elias ontsnapte niet aan de als gemeengoed geldende opvatting dat het dank zij Geyl was dat er zich „in de historische wereld van Vlaanderen een ander beeld begon af te lijnen” dan „dat van Huizinga-Colenbrander en van Pirenne”. Maar waar hij enkele tientallen bladzijden eerder Pirenne behandelde, vond hij het toch nodig te waarschuwen dat de theorie van Pirenne „door de propagandisten van de Belgische idee” — wij zouden er willen aan toevoegen: én door de Vlaams-nationalistische en Groot-Nederlandse propagandisten — „zeer vaak herleid (werd) tot een ware karikatuur. In feite heeft Pirenne een sterk bewustzijn behouden van de historische eenheid der Nederlanden tot in de 16e eeuw en ook van de Belgisch-Luikse tegenstelling tot in 1794. Hij was ook niet blind voor de Waals-Vlaamse dualiteit”¹⁶. Elias ontmaskerde dus al voor een deel de pro-

16. H.J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging. 1914-1939*, dl. 1, Antwerpen, 1969, p. 168 en p. 243.

pagandistische voorstelling. Dank zij Wils zien we nu nog beter : Geyl stond op de schouders van Pirenne en kon zo het Noordnederlandse geschiedenisbeeld verruimen, zij het zonder iets toe te voegen aan het Zuidnederlandse. De constatering van E.H. Kossmann, dat Geys visie „merkwaardig genoeg” een grotere invloed had in Nederland dan in België, wordt zo perfect begrijpelijk¹⁷.

17. E.H. KOSSMANN, *De Lage Landen 1780-1914*, p. 499.